

мислення, властивого народу в цілому. Цей тип мислення припускає безпосередню увагу до цілісності світу або до його частини, він направлений на те, щоб самому шукати правду, самому думати, досліджувати, незалежно від того, що говорять авторитети, школи і системи, а часто і прямо суперечити звичайним, стереотипним думкам.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антипова А.П. К вопросу об определении афоризма // Риторика-лингвистика. – Смоленск, 2001. – 3. – С. 135 – 143.
2. Ефремова Т.Ф. Современный толковый словарь русского языка. – М.: АСТ, 2005. – 1168с.
3. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. 26-е издание. – М.: Оникс, 2008. – 736с.
4. Успенский Л. Коротко об афоризмах // Афоризмы: Избранные изречения деятелей литературы и искусства.–Л., 1964.– С.3-14.
5. Шумакова А.П. Французский афоризм как текст : дис. ... канд. филол. наук / Шумакова А.П. – Смоленск, 2006. – 241 с.
6. Kraus Karl. Aphorismen Sprüche und Widersprüche. Pro domo et mundo. Nachts. – Suhrkamp, 1986. – 544 S.
7. ru.wikipedia.org/wiki/Афоризм

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Яна Сахарчук – аспірант кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

Наукові інтереси: лексикологія та стилістика германських мов.

СТРУКТУРА КОНЦЕПТІВ ПРЕКРАСНЕ/ПОТВОРНЕ В АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ МОВАХ: ПОНЯТІЙНА СКЛАДОВА (на основі аналізу лексикографічних джерел)

Тетяна СЕМЕГІН (Кременець, Україна)

У статті розглянуто понятійну складову структури концептів прекрасне/потворне в англійській та українській мовах. Дослідження семантизації концептів здійснювалося на основі аналізу дефініцій лексикографічних та філософських джерел порівнюваних мов.

The article is devoted to the investigation of the conceptual component of the concepts beauty/ugliness in the English and Ukrainian languages. The semantic maintenance of the concepts is defined on the basis of the definitions of the explanatory dictionaries and the results of philosophical sources.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Сучасна лінгвоконцептологія продовжує пошуки відповіді на питання щодо структури концепту [8: 104-115; 10; 9: 55-62], яке, на думку більшості науковців (З.Д. Попова, А.М. Приходько), є таким же суперечливим і багатозначним, як і сам термін концепт [8: 29-31; 3: 13-22]. Дослідники (С.Г. Воркачев, А.М. Приходько та ін.) пояснюють це складністю концепту як об'єкта дослідження, його абстрагованістю, динамічністю, багатогранністю, фантомністю та суб'єктивністю [5; 9: 49].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У лінгвістиці сформувалися 3 основні напрями, представники яких розглядають дещо по-різному структуру концепту. Згідно з першим підходом (С.Г. Воркачев), структура концепту містить три складові: 1) понятійну (відображає якісну й дефініційну структуру концепту), 2) образну (фіксує когнітивні метафори) та 3) ціннісну (визначає місце концепту в мовній системі) складові [4: 79-80]. Близьким до цієї позиції є другий напрям, в якому власне бачення структури концепту запропонував представник Волгоградської наукової школи В.І. Карасик [7: 118]. Учений виокремлює 1) фактуальний (зберігається в свідомості у вербально вираженій формі), 2) образний (невербальний і піддається лише описові) та 3) ціннісний елементи у структурі концепту. Крім того, дослідник особливу увагу приділяє ціннісному компоненту, вважаючи його центральним елементом концепту і, навіть, пропонує термін *ціннісна картина світу* [7]. Також три шари у структурі концепту 1) основну, актуальну ознаку, 2) додаткову, пасивну ознаку та 3) внутрішню форму концепту виділяє прибічник Московської школи концептологів – Ю.С. Степанов: [11: 41-42]. Про формування четвертого підходу свідчать праці інших дослідників, зокрема Ю.Ю. Шамаєвої, яка при моделюванні структури концепту найбільш доцільним та виправданим бачить використання так званої польової моделі, розрізняючи в ній 1) чуттєво-образне ядро, 2) базовий шар і 3) периферію [12].

Решта підходів до структури концепту можна розглядати як похідні від згаданих. Так, наприклад, Н.Ф. Венжинович у структурі концепту теж виокремлює понятійну, образну і національно-культурну складові [2: 357-358].

Узагальнюючи й підсумовуючи наявні підходи, А.М. Приходько у структурі концепту розрізняє такі складові: понятійну, перцептивно-образну та ціннісну (валоративну) [9: 55]. За спостереженнями дослідника, понятійний субстрат концепту є значеннєвим мінімумом його змісту, який фіксується лексикографічними джерелами [там само: 56-57]. Перцептивно-образний субстрат – це ті знання, образи та асоціації, що постають у свідомості в зв'язку з тим чи іншим денотатом [там само: 57]. Ціннісний епістрат – найголовніша іпостась концепту, яка зумовлюється ставленням до нього [там само: 61] і реалізується в єдності його етнопсихологічного, соціодискурсивного і лінгвокультурного начала [там само: 62].

Метою статті є зіставна характеристика понятійної складової структури концептів *beauty/ugliness* в англійській мові та їхніх відповідників *прекрасне/потворне* в українській мові на основі аналізу лексикографічних джерел.

Завдання статті:

– проаналізувати дефініції бінарних концептів *beauty/ugliness* і *прекрасне/потворне* у словниках зіставлених мов;

– виявити семантичний потенціал концептів *beauty/ugliness* і *прекрасне/потворне* на основі інтегральних і диференційних ознак в їхній структурі.

Наукові результати. Поділяючи думку більшості дослідників [5; 9], у структурі концептів *beauty/ugliness* і *прекрасне/потворне* вирізняємо понятійну, перцептивно-образну та ціннісну складові, передусім на основі аналізу лексикографічних джерел. Щодо власне образної складової цих концептів, то, як зазначає А.М. Приходько, для деяких абстрактних концептів характерна послаблена образність [9: 60]. Це, на нашу думку, певною мірою, стосується і вищезгаданих концептів. Ціннісна складова є насамперед важливим елементом телеономних концептів (щастя, правда, успіх, дружба) [9: 89], що найяскравіше виявляється у процесі функціонування бінарних концептів, адже вони перебувають на двох діаметрально протилежних аксіологічних полюсах. Особливістю більшості бінарних концептів є те, що вони вважаються аксіологічними за своєю природою, а тому ціннісний компонент перебуває в ядрі таких концептів, пронизує всі його рівні й важко диференціюється.

Концепти *beauty/ugliness* і *прекрасне/потворне* є перш за все категоріями естетики й філософії. Це пояснює той факт, що понятійна складова цих концептів відображена у визначеннях, які становлять наукові картини світу англійської та української мов. Так, у словниках [18-23] *beauty* визначається як “the characteristic feature of things that arouse pleasure or delight, especially to the senses of a human observer” [24]. *Ugliness* designates aesthetic disvalue as *beauty* designates positive aesthetic value [17]. В українській філософській картині світу *прекрасне* розуміють як метакатегорію естетики, що характеризує явища дійсності в аспекті їхньої довершеності і, відповідно, такими, що становлять найвищу цінність для людини [16: 516]. *Потворне* ж виступає антиподом *прекрасного*, відображаючи негативну естетичну цінність [там само: 503]. Як видно, розуміння *прекрасного* і *потворного* в наукових картинах світу англійської та української мов є майже тотожним. Первинною, спільною ознакою вищезгаданих концептів у зіставлених мовах виступає ознака “цінність” (“антицінність”). Водночас в англійських визначеннях акцентується ще одна важлива семантична ознака концепту *beauty* – “задоволення” (“pleasure or delight”). Цю тенденцію можна пояснити тим, що ще на початку становлення візантійської естетики, краса пов'язувалася з насолодою [1]. У дефініціях, наявних у філософських та естетичних джерелах української мови, наголошується інша важлива концептуальна ознака, яка відображена в концепті *прекрасне* – “довершеність”, “досконалість” [6; 16].

Морфологічне представлення концептів *прекрасне/потворне* в англійських та українських тлумачних словниках здебільшого реалізується через ад'єктиви. Так, зокрема, лексема *ugliness* майже відсутня у всіх словниках, замість якої наводиться ад'єктив *ugly*. У тому разі, коли навіть лексема *ugliness* і є в словнику, то вона пояснюється за допомогою ад'єктива *ugly* (the state or quality of being ugly) [22: 1069].

Виняток становить лексема *beauty*, яка може передавати більше значень, аніж її похідний ад'єктив *beautiful*. В англійських словниках лексема *beauty* може мати від 4-х до 6-и значень та їхніх відтінків. Так, у New Webster's dictionary лексема *beauty* здатна виражати такі основні значення: 1) that which delights the senses or exalts the mind; 2) physical loveliness; 3) qualities

pleasing the moral sense; 4) a particular good example or specimen of a thing [22: 85]. Крім того, в окремих словниках виділяються ще й такі: 5) a particular advantage [23: 121; 19; 21: 101]; 6) approval (Austr. E.) [19; 21: 101]; 7) light-hearted and affectionate term of address [19].

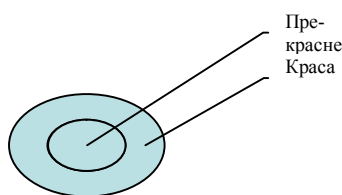
На основі аналізу англійської лексикографії, можна виділити такі семи, що реалізуються в лексемі *beauty*: ‘дуже гарний’; ‘красивий’, ‘привабливий’; ‘досконалий’; ‘неперевершений’; ‘схвальний’; ‘моральний’; ‘форма звертання’.

У тлумачних словниках української мови [14: 921; 15 (7: 534–535)] *прекрасне* визначається як “те, що є втіленням краси, що відповідає її ідеалам, викликає у людини найвищу естетичну насолоду”. Оскільки об’єктивація концепту *прекрасне* в мовній картині світу відбувається здебільшого за допомогою ад’єктивних лексем, зокрема за допомогою лексеми *прекрасний*, то слід розглянути і її значення: 1) який характеризується надзвичайною красою, милує око гармонією барв, ліній і т. ін.; ‘дуже гарний’; – який має дуже привабливий вигляд; який справляє надзвичайно приємне, сильне враження; – надзвичайно приємний для слуху; ‘милозвучний’; 2) який має надзвичайно позитивні риси, моральні якості і т. ін.; – наділений надзвичайним умінням робити що-небудь; 3) довершений за формою і змістом, ‘досконалий’; – який вирізняється з-поміж інших подібних явищ, предметів тощо своїми надзвичайними якостями, особливостями і т. ін. – дуже ясний, теплий, сонячний (про погоду, день, пору року і т. ін.; – який є сприятливим, корисним для кого-небудь, чого-небудь; ‘доцільний’, ‘ефективний’; – надзвичайно вдалий, ‘влучний’; 4) сповнений високого значення, глибокого змісту, пов’язаний з благородними ідеалами, високою метою; – дуже сприятливий для кого-небудь, чого-небудь; ‘щасливий’; – пов’язаний з радісними, приємними почуттями, переживаннями, подіями і т. ін. [15 (7: 534-535)]. Отже, до концептуальних ознак, які конструюють лексему *прекрасне* в науковій картині світу українців відносимо такі: ‘дуже гарний’; ‘моральний’; ‘досконалий’; ‘доцільний’, ‘ефективний’; ‘вдалий’, ‘влучний’; ‘щасливий’.

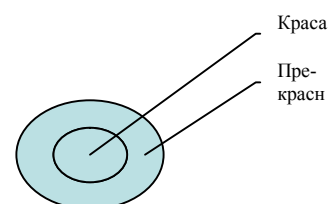
Як бачимо, перші чотири значення в англійській лексикографії (які були зафіксовані майже у всіх досліджуваних словникових статтях) в основному збігаються з першими трьома в українських джерелах. Хоча у визначеннях в англійських лексикографічних джерелах важливою диференційною семантичною ознакою є акцентування впливу не лише на органи чуттів, а й на розум людини: *deep satisfaction to the mind* [25: 121]; *exalts the mind* [22: 85]; *delights the mind* [18: 67]; *lift up the mind* [20: 103-104]. Щодо органів чуттів, то основну увагу приділено перш за все зоровому та слуховому сприйняттю в зіставлюваних мовах: *pleasure to the senses (esp. to the eye or ear)* [23: 92]; милує око гармонією барв; надзвичайно приємний для слуху [14: 921; 15 (7: 534-535)]. Інші значення, які були зафіксовані лише в окремих словниках англійської мови, становлять диференційні ознаки: в англійській мові – ‘перевага’; ‘схвалення’; ‘форма звертання’, тимчасом в українській – ‘доцільний’, ‘ефективний’; ‘сприятливий’; ‘щасливий’. Ще однією диференційною ознакою зіставлюваних концептів є наявність дієслівної форми у англійській лексемі *beauty*.

Семантичний компонент “задоволення” простежується в дефініціях тлумачних словників обох мов, проте домінує все ж таки в лексикографії англійської мови.

При цьому варто зазначити, що в українській мові є два категоріальні поняття: *прекрасне* і *краса*, що перебувають в гіперо-гіпонімічних відношеннях і можуть взаємозамінюватися в певних контекстах; щодо лексеми *beauty*, то вона може перекладатися українською мовою як: 1. Краса; привабливість; прекрасне [13: 146]. На основі цих попередніх спостережень співвідношення сем *прекрасне* і *краса* графічно можна зобразити у такий спосіб:

Мал. 1. Співвідношення сем ‘прекрасне’ і ‘краса’ в англійському концепті *beauty*

Мал. 2. Співвідношення сем ‘прекрасне’ і ‘краса’ в українському концепті *прекрасне*

Виходячи зі сказаного вище, можемо говорити про характерну тенденцію розвитку семантики українського концепту прекрасне в лексикографічних статтях, яка демонструє перевагу значення емоційності, інтенсивності у понятійній складовій цього концепту, а домінуючим компонентом є сема “досконалий”.

Як уже зазначалось, об’єктивація концепту *потворне* в англійських тлумачних словниках відбувається через ад’єктивну форму *ugly*, яка може мати від 2-х до 5-и значень та їхніх відтінків. Так, Random House Webster's College Dictionary пропонує наступні значення в структурі лексеми *ugly*: 1) very unattractive or displeasing in appearance; 2) disagreeable, objectionable; 3) morally revolting; 4) threatening trouble or danger; 5) hostile; quarrelsome [25: 1444].

Перше значення лексеми *ugly* (‘дуже непривабливий’, ‘потворний’) в проаналізованих лексикографічних джерелах англійської мови майже збігається і завжди займає перше місце. Друга ж сема варіюється; в одних словниках актуалізується сема ‘аморальний’ [22: 1069]; в інших – ‘неприємний’ [18; 20: 1499], в третій – ‘ворожий’, ‘загрозливий’ [19]. Крім того, ця лексема може передавати ще такі значення, як ‘сварливий’, ‘непривітний’, ‘небезпечний’, ‘злий’, ‘похмурий’, ‘огидний’, ‘нервовий’.

У тлумачному словнику української мови *потворне* визначається як “те, що викликає огиду, осуд” [14: 902; 15 (7: 399-440)]. Морфологічне вираження здебільшого здійснюється через ад’єктивну форму. Лексема *потворний* у тлумачних словниках української мови може передавати такі значення: 1) який має дуже непривабливе, негарне обличчя, непропорційну будову тіла, фізичні вади тощо; – ‘поганий’, ‘страхітливий’; 2) який є порушенням загальнолюдських моральних принципів, норм громадської поведінки; – який не є нормальним, природним; ‘протиприродний’; – який викликає огиду, осуд [15 (7: 399-440)].

Як бачимо, сема ‘дуже непривабливий’ наявна також в українських тлумачних словниках і посідає перше місце. До інтегральних сем можна віднести ще й і такі: ‘аморальний’, ‘непривітливий’, ‘огидний’. Диференційними семами є: ‘ворожий’, ‘сварливий’, ‘злий’, ‘нервовий’, наявні в статтях тлумачних словників англійської мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Підсумовуючи, зазначимо, що понятійна складова концептів *beauty/ugliness* і прекрасне/потворне містить як інтегральні, так і диференціальні ознаки у своїй структурі. До інтегральних ознак концептів *beauty/прекрасне* в зіставлюваних мовах відносимо: дуже гарний; ‘красивий’, ‘привабливий’; ‘досконалий’; ‘неперевершений’. Диференційні ознаки представлені в англійській мові такими семами, як ‘перевага’; ‘схвалення’; ‘форма звертання’, тимчасом в українській – ‘доцільний’, ‘ефективний’; ‘сприятливий’; ‘щасливий’. В структурі концептів *ugliness /потворне* теж є як інтегральні семи (‘дуже непривабливий’, ‘аморальний’, ‘непривітливий’, ‘огидний’), так і диференційні: ‘ворожий’, ‘сварливий’, ‘злий’, ‘нервовий’, що наявні в статтях тлумачних словників англійської мови. В порівнюваних мовах аналізовані лексеми характеризуються багатозначністю, зокрема ад’єктивні лексеми, чітко простежується позитивна (лексеми *beauty/прекрасний*) або негативна маркованість (лексеми *ugly/потворний*).

Перспективою подальших розвідок є моделювання образної та ціннісної складової концептів *beauty/ugliness* і прекрасне/потворне.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бычков В. В. Малая история византийской эстетики / Бычков В. В. – К.: “Путь к истине”, 1991. – 406 с.
2. Венжинович Н. Ф. Лінгвокультурний феномен концепту (на матеріалі фразеологізмів англійської та української мов) / Н. Ф. Венжинович // Науковий вісник Волинського державного національного університету імені Лесі Українки. Розділ XI. Лінгвокультурологія. Етнолінгвістика. – 2007. – № 3. – С. 357 – 362.
3. Воркачев С. Г. Лингвокультурная концептология: становление и перспективы / С. Г. Воркачев // Изв. РАН. Сер. Л.–рызыка. – 2007. – Т. 66. – №2. – С. 13-22.
4. Воркачев С. Г. Методологические основания лингвоконцептологии / С. Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика. Аспекты метакоммуникативной деятельности. – Воронеж, 2002. – Вып. 3. – С. 79-95.
5. Воркачев С. Г. Сопоставительная этносемантика телеономных концептов “любовь” и “счастье” (русско-английские параллели): [Монография] / С. Г. Воркачев. – Волгоград: Перемена, 2003. – 164 с.
6. Эстетика / [М. П. Колесніков, Ю. С. Колеснікова, В. О. Лозовой та ін.]; За ред. В. О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 208 с.
7. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М: Гнозис, 2004. – 390 с.
8. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З.Д.Попова, И.А.Стернин– М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314, [6] с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).

9. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Приходько А.М. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
10. Русина Е. В. Бинарные концепты “Glory” и “Disgrace” в американской лингвокультуре: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Е. В. Русина – Волгоград, 2008.
11. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Степанов Ю. С. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с.
12. Шамаева Ю. Ю. Когнітивна структура концепту “радість” (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Ю. Ю. Шамаева, – Харків, 2004. – 20 с.
13. Англо-український словник [уклад. Гороть Є. І. та ін.]. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 1700 с.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: “Перун”, 2004.– 1440 с.
15. Словник української мови: В 11-ти томах. – Т. 7. – К.: Наукова думка, 1976. – 723 с.
16. Філософський енциклопедичний словник. / [Е. К. Бистрицький, М. О. Булатов, А. Т. Ішмуратов та ін.]; Голова редколегії В.І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 742с.
17. Encyclopedia of philosophy. Ugliness Summary and Analysis Summary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bookrags.com/ugliness>.
18. Collins English Dictionary. – Glasgow: Harper Collins Publishers, 2006. – 1040 p.
19. Collins English Dictionary and Thesaurus online [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника: <http://www.dictionary.reverso.net/English-definitions/index14.html>.
20. Longman Dictionary of English language and Culture. – England: Pearson Education Limited, 2006. – 1620 p.
21. Longman Dictionary of Contemporary English. – England: Pearson Education Limited, 1995 – 1668 p.
22. New Webster's dictionary and the sources of the English language. – Danbury: Lexicon publications, 1993. – 1248 p.
23. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / [Hornby A., Cowie A., Gimson A.]. — Oxford: Oxford University Press, 1995. – 1428 p.
24. Philosophical dictionary. Beauty – Blanshard [Електронний ресурс]. Режим доступу до словника: <http://www.philosophypages.com/dy/b2.htm>.
25. Random House Webster's College Dictionary. – New York, 1991. – 1568 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Семегин – асистент кафедри іноземної філології Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: концепти в мовних і концептуальних картинах світу.

ЕТНІЧНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК СКЛАДОВІ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Катерина СКІДАНОВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто поняття стереотипу, різноманітні погляди на його природу, психологічне обґрунтування сутності стереотипів та їх класифікація, подано визначення етнофобізмів як засобів вербалізації етнокультурних стереотипів, висвітлено чинники, які зумовлюють появу етнічних прізвиськ.

The notion of stereotype, different views of its nature, psychological grounds of its essence and the classification of stereotypes are investigated in this paper. The definition of ethnophobisms as the means of ethnocultural stereotypes verbalization is given. The factors causing ethnic stereotypes appearance are highlighted.

Мова – явище соціальне, і в ній звичайним і зрозумілим є відображення диференціації соціальних ролей та соціально-групових симпатій та антипатій. Імплікація етносоціальних відносин простежується перш за все на семантичному рівні через систему значень, які організуються в побутові уявлення, етносоціальні стереотипи свідомості та знаходять відображення в лексиці певної мови.

Комплекс етнічних стереотипів, що існує у пізнанні, створює своєрідний етнокультурний образ світу. Ця етносоціальна картина світосприйняття містить знання та погляди представників певного етносу про себе та про інші національно-расові угруповання людей. Стереотипізація уявлень про світ ґрунтується на стабільних та структурно упорядкованих настановах (attitudes), що містять три компоненти: *когнітивний* як знання про щось, *емоційний (оцінний)* як ставлення до чого-небудь та компонент *поведінки* як готовність діяти певним чином.

Мета цієї статті полягає у розкритті поняття етнічного стереотипу як складової мовної картини світу. Для досягнення мети необхідно уточнити зміст поняття „етнічний стереотип” з урахуванням когнітивного підходу до англійської картини світу, психологічно обґрунтувати сутність стереотипів та їх класифікацію, подати визначення етнофобізмів як засобів вербалізації етнокультурних стереотипів, висвітлити чинники, які зумовлюють появу етнічних прізвиськ.

Саме поняття "стереотип" розглядається не лише в працях лінгвістів, але й соціологів, етнографів, когнітологів, психологів, етнопсихологів (Апресян Ю.Д., Бартминський Е., Ж.Коллен, Кон І.С., Красних В.В., У. Ліппман, Рижков В.А., Сорокін Ю.А., та інші).